

A magyarországi obszerváns ferences vikária 1499. évi konstitúciói*

A középkori Magyar Királyság területén alapított obszerváns ferences kolostorok egészen 1448-ig a boszniai ferences vikáriához tartoztak, amelyet 1339-ben szerveztek meg a balkáni eretnekek és az ortodox keresztények térítésére. Az önálló magyar obszerváns vikária 1448-ban jött létre, amikor V. Miklós pápa engedélyezte az itteni rendházak kiválását a boszniai vikáriából. A vikárius által vezetett vikária őrségekre (*custodia*) oszlott, melyek élén egy-egy őr (*custos*) állt, s az őrségekhez tartoztak a gvárdiánok által irányított kolostorok. Ezek száma elsősorban új alapítások révén gyarapodott, emellett a konventuálisoknak 1444 és 1467 között nyolc kolostorukat – köztük olyan jelentőseket is, mint a budai, a pesti és az esztergomi – át kellett adniuk a szigorúbb irányzatot követő ferenceseknek, s tudunk olyan esetekről is, amikor az obszervánsok más szerzetesrendektől vettek át rendházakat. Az obszervancia magyarországi elterjedésében kulcsszerepet játszott a királyi hatalom, valamint számos arisztokrata és nemesi család támogatása. Az ország világi és egyházi vezetői felismerték, hogy a szigorú szegénységben élő, a prédikálásban jártas és könnyen mozgósítható szerzetesek a keresztény lakosság körében végzett lelkipásztori tevékenységen túl olyan feladatok ellátására is alkalmasak, amelyekre más szerzetesrendek csak kevésbé vagy egyáltalán nem. Ilyen feladatot jelentett az ortodox keresztények térítése, illetve a husziták és a törökök elleni küzdelem. Az obszervánsok működése ezeken a területeken a pápaság politikai céljaival is összhangban állt. A dinamikusan fejlődő vikária a 15. század második felére az ország legnagyobb szerzetesközösségévé vált. 1475-ben már létezett mind a tíz őrség, amelyekhez akkor mintegy ötven, 1510 körül pedig hetven kolostor tartozott 1500–1700 szerzetessel.¹

A 15. század végén átfogó szabályozásra került sor: 1499-ben az atyai² kolostorban tartott vikáriusi káptalan (*capitulum vicariale*) olyan konstitúciókat fogadott el, amelyek részletesen meghatározták a vikária szervezeti felépítését és működését. Említésre méltó ugyanakkor, hogy az 1499 előtti időszakból egyetlen káptalani statútumot sem ismerünk, ami különösen feltűnő annak a ténynek a fényében, hogy 1499 után egészen az 1560-as évekig számos káptalani rendelkezés maradt fenn.³ Az atyai konstitúcióknak nincs modern kritikai kiadása,

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00099/14/2) támogatásával készült.

¹ KARÁCSONYI János, *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*, I–II, Bp., MTA, 1922, 1924; DE CEVINS, Marie-Madeleine, *Les franciscains observants hongrois de l'expansion à la débâcle (vers 1450 – vers 1540)*, Roma, Istituto storico dei Cappuccini, 2008, (Bibliotheca Seraphico-Capuccina 83), recenzióját l. MOLNÁR Antal, *Egy válság anatómiája* = *Buksz*, 2008, 216–224; Uő, *Observants in Hungary, Critical Notes on a Recent Study* = *Archivum Franciscanum Historicum*, 2009, 227–242; F. ROMHÁNYI Beatrix, *Az obszerváns ferencesek és a Délvidék védelme* = *Európa védelmében, Kapisztrán Szent János és a nándorfehérvári diadal emlékezete*, szerk. Kálmán Peregrin, Veszprémy László, Bp., HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2013, 15–23; Uő, *A konstanzi zsinat és a ferences obszervancia magyarországi megjelenése* = „*Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris*”, *Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából*, Szerk. Bárány Attila, Pósn László, Debrecen, Printart-Press Kft, 2014, 210–218.

² Ma Šaregrad, Horvátország.

³ *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium opera et studio Ignatii comitis de Battyán episcopi Transsilvaniae collectae et illustratae*, III, Claudiopoli 1827, 647–649 [1505], 650–653 [1507], 667–669 [1515]; *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából*, II, szerk. Bunyitay Vincze, Rapaics Rajmond, Karácsonyi János, Bp., Szent István Társulat, 1904, 462–530 [1531–1567]. Az 1539. évi budai

1827-ben megjelent edíciója egyetlen kéziraton alapul.⁴ A mű keletkezési körülményeinek, forrásainak, szövegahagyományának és hatásának rendszeres vizsgálatára mind ez idáig nem került sor. Marie-Madeleine de Cevins a ferences obszervancia magyarországi történetét feldolgozó monográfiájában rámutatott az atyai konstitúciók jelentőségére, és hangsúlyozta a részletes vizsgálat szükségességét.⁵

A terjedelmes munka két részből áll: az első rész meghatározza az előjárók, azaz a vikárius, az örök, a gvardiánok és a vizitátorok tisztségét,⁶ a második rész pedig a ferences regula magyarázatán keresztül szabályozza a szerzetesek mindennapi életét.⁷ A szöveg több helyen – mindjárt a mű elején, a prologus címében, valamint a mű végén – is hangsúlyozza, hogy új konstitúciókról (*constitutiones novae*) van szó.⁸ Ugyanakkor a munka a régi szokások megőrzésére is hangsúlyt helyez: a vikárius tisztségét szabályozó fejezet kimondja, hogy a vikárius a káptalan beleegyezése nélkül ne változtassa meg a család régi szokásait, és ne vezessen be újdonságokat.⁹ Az 1499-es rendelkezések jelentőségét jól mutatja, hogy hasonló, átfogó szabályozásra a magyar vikária történetében sem korábban, sem később nem került sor.

Jelenlegi ismereteim szerint két kódex tartalmazza az atyai konstitúciók szövegét, egy harmadik kódex pedig lappang vagy elveszett.

Az első kódexet a gyulafehérvári Batthyány Könyvtár őrzi, leírása a könyvtár kézíratainak a katalógusában olvasható.¹⁰ Szentiványi Róbert, a katalógus elkészítője 1499 és 1516 közé datálta a kötetet. E kézirat alapján készítette el Batthyány Ignác erdélyi püspök a konstitúciók 1827-ben megjelent kiadását.¹¹ (A továbbiakban: B) Említésre érdemes, hogy sem a kiadás, sem Szentiványi leírása nem utal a konstitúciók szövegét követő alfabetikus tárgymutatóra.¹²

A második kódex a Gyöngyösi Ferences Könyvtárban található, tartalmát a 16. század első negyedében másolták. A konstitúciók leírására 1512-ben került sor.¹³ A kötetnek nincs modern feldolgozása. (A továbbiakban: Gy1)

A harmadik kódex a 20. század elején szintén a Gyöngyösi Ferences Könyvtárban volt, azóta azonban lappang vagy elveszett.¹⁴ A nyelvész Melich János a 19. század végén röviden ismertette a kötet tartalmát, amiből kiderül, hogy az atyai konstitúciókat szintén 1512-ben

káptalan rendelkezéseire lásd KERTÉSZ Balázs, *Magyarországon készült 16. századi ferences kézirat a Bajor Állami Könyvtárban = Magyar Könyvszemle*, 2012, 225–226, 232–233.

⁴ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 609–635.

⁵ DE CEVINS 2008, i. m. 72–73.

⁶ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 610–616.

⁷ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 616–635.

⁸ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 609, 635.

⁹ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 612. „Item reverendus pater vicarius antiquas familiae consuetudines non immutat sine assensu capituli vicariialis, nec novitates aliquas in nostram introducat familiam”.

¹⁰ Jelzete: R. II. 148. Leírása: SZENTIVÁNYI, Robertus, *Catalogus concinnus librorum manuscriptorum Bibliothecae Batthyanyanae*, Szeged, 1958, 172–176. A konstitúciók: fol. 1r–26r. E helyen is köszönetet mondok Marie-Madeleine de Cevinsnek, amiért a konstitúciókról készített felvételeit a rendelkezésemre bocsátotta.

¹¹ KERTÉSZ 2012, i. m. 219. Batthyány Ignáchoz l. JAKÓ Zsigmond, *Batthyány Ignác, a tudós és a tudományszervező = Magyar Könyvszemle*, 1991, 353–375.

¹² Fol. 26r–30r. A mutató rubrummal írt címe: „Tabula constitutionum novarum secundum alphabeti ordinem incipit.”

¹³ Jelzete: Cod. med. Gyöngy. 4. A konstitúciók: fol. 1r–29v. A kéziratban található beginaszabályzat kiadását l. KORÁNYI András, *Egy XVI. századi ferences beginaszabályzat = A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*, I–II, szerk. Őze Sándor, Medgyesy-Schmikli Norbert, Piliscsaba–Budapest, PPKE BTK – METEM, 2005, I, 130–142.

¹⁴ KERTÉSZ 2012, i. m. 225.

másolták le.¹⁵ Ugyanő közölte a kötetben található több mint 400 magyar glosszát, amelyeket – négy kivételével – az atyai konstitúciókat tartalmazó oldalakra írtak be.¹⁶ (A továbbiakban: Gy2)

A mű keletkezési körülményeit vizsgálva mindenekelőtt érdemes Laskai Osvátra, a magyarországi obszerváns ferencesek történetének egyik legkiemelkedőbb alakjára fordítanunk a figyelmünket, mivel minden bizonnyal ő állította össze a konstitúciókat, és 1499-ben az ő vikáriusi ideje alatt fogadta el a művet az atyai káptalan.

Osvát 1474-ben – talán még a rendbe lépése előtt – beiratkozott a bécsi egyetemre, azt azonban nem tudjuk, hogy meddig tanult ott. 1493-ban szalárdi¹⁷ gvárdián és az esztergomi őrség *visitatora* volt, 1497-ben pedig a pesti kolostor főnökeként működött. Ugyanebben az évben a pesti káptalanon választották meg először vikáriusnak. A következő káptalanra 1499 pünkösdjén az atyai kolostorban került sor. Ekkor fogadták el a konstitúciókat, Osvátot pedig újabb két évre megválasztották helytartónak. 1506-ban ismét ő volt a pesti kolostor gvárdiánja, a következő évben pedig harmadszor is megválasztották a vikária vezetőjévé. A ferences barát 1511-ben hunyt el, a magyarországi obszerváns ferencesek központi kolostorában, a budaiban temették el.¹⁸

Osvát kor- és rendtársához, Temesvári Pelbárthoz (†1504) hasonlóan elsősorban sermóíróként ismert.¹⁹ Beszédgyűjteményei névtelenül jelentek meg, aminek következtében többnyire Temesvári Pelbárt vagy Michael de Hungaria neve alatt vagy egyszerűen szerzőnév nélkül tartották nyilván azokat már a 16. századtól kezdve. A szerzőség kérdését a 20. században tisztázta a kutatás.²⁰

A *Biga salutis* közös címet viselő, a teljes egyházi évet felölelő beszédgyűjteménye három kötetből áll: a *Sermones de sanctis* először 1497-ben, a *Sermones dominicales* először 1498-ban, a *Quadragesimale Bige salutis* először 1501-ben jelent meg nyomtatásban. A nagybőjti sermóciklus után *Exempla sive miracula* címmel egy több forrás alapján összeállított példatár található az exemplumok címeinek kezdőbetűi szerinti betűrendben. A példatárban való tájékozódást az elején olvasható alfabetikus címmutató segíti (*Registrum exemplorum*). E sermóciklusok nem elmondásra szánt kész beszédek tartalmazzak, hanem modellsermókat, amelyekkel a ferences szerző a prédikáló egyháziakat akarta segíteni. Osvát az említetteken kívül összeállított még egy gyűjteményt: a *Gemma fidei* című nagybőjti ciklus egy kiadást ért meg, 1507-ben. A sermógyűjtemények – egy 17. századi kiadástól eltekintve – a Strasbourg melletti Hagenauban jelentek meg, kivétel nélkül Heinrich Gran nyomdájában, Johann

¹⁵ MELICH János, *A gyöngyösi glosszák kódexe* = *Magyar Könyvszemle*, 1898, 420–421.

¹⁶ MELICH János, *A gyöngyösi glosszák* = *Nyelvtudományi Közlemények*, 1898, 304–324. A tanulmány különnyomata két fotót is tartalmaz a kódexből: Uő, *A gyöngyösi glosszák*, Bp., 1898.

¹⁷ Ma Sălard, Románia.

¹⁸ Osvát életéhez l. a következő összefoglalásokat: HORVÁTH Richárd, *Laskai Osvát*, Bp., 1932; KERTÉSZ, Balázs, *Two Hungarian Friars Minor (Franciscan Observants) in the Late Middle Ages: Pelbart de Temesvár and Oswald de Lasko* = *Infima aetas Pannonica, Studies in Late Medieval Hungarian History*, ed. E. KOVÁCS, Péter, SZOVÁK, Kornél, Bp., Corvina, 2009, 60–78.

¹⁹ Temesvári Pelbárthoz l. KERTÉSZ 2009, i. m. 60–78, további szakirodalommal.

²⁰ TIMÁR Kálmán, *Laskai Osvát és a bibliográfia* = *Magyar Könyvszemle*, 1910, 122–153; BORSA Gedeon, *Michael de Hungaria élete és művének nyomtatott kiadásai*, Bp., Borda Antikvárium, 1997, 9–10; Uő, *Michael de Hungaria, A mediaeval author in Britain*, Bp., Borda Antikvárium, 1998, 9–10. Michael de Hungaria személyéhez l. még BORSA Gedeon, *Ki lehetett Michael de Hungaria?* = *Magyar Könyvszemle*, 2000, 374–378; BÁRCZI Ildikó, *Michael de Hungaria* = *Magyar művelődéstörténeti lexikon*, VII, főszerk. Kőszeghy Péter, szerk. Tamás Zsuzsanna, Bp., 2007, 405.

Rynmann augsburgi kiadó megbízásából. A *Sermones de sanctis* és a *Sermones dominicales* 1516-ig 5–5, a *Quadragesimale Bige salutis* 1515-ig három kiadást ért meg.²¹

Temesvári Pelbárt a századfordulón hozzáfogott egy dogmatikai enciklopédia elkészítéséhez. Az *Aureum rosarium theologiae* című négykötetes mű Petrus Lombardus *Sententiae in IV libros distinctae* című munkájának kommentálása. Az első kötet 1503-ban, a második 1504-ben, a harmadik 1507-ben látott napvilágot. Az 1508-ban megjelent negyedik részt – Pelbárt 1504-ben bekövetkezett halála miatt – Laskai Osvát írta meg. Mind a négy kötet Hagenauban, Heinrich Gran nyomdájában, Johann Rynmann kiadásában jelent meg. A mű – egyszerre mind a négy kötet – a 16. század végén három újabb kiadást ért meg, kétszer Velencében, valamint Bresciában.²² Fontos kiemelni, hogy Osvát munkái közül egyedül az *Aureum rosarium* negyedik kötetének – de csak az 1508-ban megjelent *editio princeps*nek – a kolofonja nevezi néven a szerzőt.²³

A ferences barát Kapisztrán Jánosról is írt egy művet, ez az írása azonban lappang vagy elveszett. Maga a szerző hivatkozik erre a munkájára a *Sermones dominicales* és a *Gemma fidei* egy-egy beszédében. A hivatkozásokból arra következtethetünk, hogy a mű három könyvre oszlott, melyek közül az egyik Kapisztrán csodáinak a jegyzékét tartalmazta. Mivel a *Sermones dominicales* 1498-ban jelent meg először, a Kapisztránról szóló írásnak ekkor már léteznie kellett.²⁴

Mielőtt visszatérnénk az atyai konstitúciókhoz, egy másik nagyjelentőségű dokumentumról, a magyarországi obszerváns ferencesek krónikájáról is szót kell ejtenünk.²⁵ A munka mind a tartalom, mind a szerzőség tekintetében több részre bontható. Az 1313. évvel kezdődő mű 1339-ig, a boszniai vikária megszervezéséig egyetemes rendtörténet, forrása Arnoldus de Serano *Chronica XXIV generalium Ordinis Minorum* című munkája.²⁶ Az 1339-től 1533-ig terjedő szöveg a boszniai, majd az 1448-ban önállósuló magyarországi vikária történetét mutatja be. A krónika szöveghagyománya eddig a pontig, az 1533. évig egységes. Ezt a változatot, amely valószínűleg számos rendházban megvolt, egymástól függetlenül több ízben is folytatták; ennek következtében a krónika szöveghagyománya az 1533. évtől nem egységes: a kéziratokban a rendtörténet folytatásaként különböző terjedelmű évkönyvjellegű feljegyzéseket találunk, továbbá névjegyzékeket. A kutatók egyetértenek abban, hogy az 1533-ig terjedő szöveg több szerzőtől származik, azonban a kilétük vitatott. A 16. század első éveiben készült el a krónikának az a része, amely 1501-ig tárgyalja az eseményeket. Ezt a szöveget a későbbiekben több alkalommal is interpolálták, illetve folytatták.²⁷ A kutatás

²¹ BORSA Gedeon, *Laskai Osvát és Temesvári Pelbárt műveinek megjelentetői* = Magyar Könyvszemle, 2005, 1–24; UŐ, *Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát munkái, The works of Pelbartus de Themeswar and Osvaldus de Lasko, Borda Lajos gyűjteménye, Collection of Lajos Borda, Zebegény, Borda Antikvárium, 2004; KERTÉSZ 2009, i. m. 69–71, 76. A Gemma fideivel legutóbb Madas Edit foglalkozott: MADAS, Edit, *Osvald de Lasko sur les hérétiques et les schismatiques dans le sermonnaire Gemma fidei*, megjelenés alatt a Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézetének *Chronica* című évkönyvében.*

²² BORSA 2005, i. m. 8; UŐ 2004, i. m. 57; KERTÉSZ 2009, i. m. 66, 72.

²³ „Rosarii theologicæ sapientie aurei quartus liber pro elucidatione Sententiarum libri quarti per fratrem Osualdum de Lasko divi ordinis sancti Francisci de observantia tunc provincie Hungarie vicarium (fratre Pelbarto defuncto) consummatus in regia civitate Budensi”. Az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára RMK III. 145. jelzetű példányát használtam. – L. TIMÁR 1910, i. m. 122.

²⁴ TIMÁR Kálmán, *Laskai Osvát ismeretlen műve* = Religio, 1908, 697–699; KERTÉSZ 2009, i. m. 72.

²⁵ A krónikának nincs kritikai kiadása, egyetlen kéziraton alapuló editióját lásd TOLDY, Franciscus, *Analecta monumentorum Hungariae historicorum literariorum maximum inedita*, Pestini 1862. (Reprint: ed. ÉRSZEGI, Geisa, Bp., MTA Könyvtára, 1986.) 213–315. Az oldalszámozás hibás: a 272. után a 283. következik.

²⁶ *Analecta Franciscana*, III, Quaracchi, 1897, 1–575. A szerzőhöz és a mű keletkezési idejéhez l. uo. VII–IX.

²⁷ TARNAI Andor, *A magyarországi obszervánsok rendi krónikájának szerzői és forrásai* = Irodalomtörténeti Közlemények, 1973, 135–147; UŐ, „A magyar nyelvet írni kezdik” Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon, Bp., Akadémiai Kiadó, 1984, 91–103, 187–198; KEVEHÁZI Katalin, *Egy ferences kódex*

korábbi álláspontja szerint az 1501-ig terjedő krónikaredakciót Laskai Osvát utasítására készítették el,²⁸ a legújabb kutatási eredmények pedig valószínűsítették, hogy maga Osvát a szöveg szerzője.²⁹

Az atyai konstitúciók szerzőségével kapcsolatban a következőket mondhatjuk. Az imént említett rendi krónika szerint Osvát állította össze a munkát.³⁰ Magában a műben a következő részletek hozhatók kapcsolatba a szerzőség kérdésével.

A bevezető mondat a vikárius akaratát és az atyai káptalan egyetértését emeli ki:

„In nomine Domini incipiunt constitutiones novae familiae Hungariae ex constitutionibus papalibus, generalibus ac vicarialibus comportatae pro fratrum pacifico statu regularique observantia ex voluntate reverendi patris vicarii, cum consensu capituli vicarialis celebrati in loco nostro de Athya, anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo nono.”³¹

A prológus vége szerint a vikárius a káptalannal együtt először az előjáró fráterek tisztségéről rendelkezik, majd a regula tizenkét fejezetén végighaladva magyarázza azt:

„Primo reverendus pater vicarius unacum capitulo de officiis praesidentium fratrum ordinat, secundo per duodecim regulae capitula discurrendo eam declarat.”³²

A konstitúciók második részének eleje arról tájékoztat, hogy a regula tizenkét fejezetét a vikárius az örökkel és a káptalannal együtt magyarázza:

„Secundo denique r(everendus) p(ater) vicarius unacum custodibus et capitulo per duodecim capitula regulae discurrendo eam declaravit.”³³

filológiai problémái = *Tanulmányok Karácsonyi Béla hetvenedik születésnapjára*, szerk. Kulcsár Péter, Mader Béla, Monok István, Szeged, 1989, 109–120; KEVEHÁZI Katalin, MONOK István, *A Csongrád megyei Levéltár ferences kódexe = Collectanea Tiburtiana, Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*, szerk. Galavics Géza, Herner János, Keserű Bálint, Szeged, 1990, (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 10) 65–82; KEVEHÁZI Katalin, *Ferences krónika = Magyar művelődéstörténeti lexikon*, III, főszerk. Kőszeghy Péter, szerk. Tamás Zsuzsanna, Bp., 2005, 84–85. A téma összefoglalását l. KERTÉSZ Balázs, *A magyarországi obszerváns ferencesek krónikájának szerzőségéhez = Nyolcszáz esztendő a ferences rend, Tanulmányok a rend lelkiségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről*, I–II, szerk. Medgyesy-Schmikli Norbert, Ötvös István, Öze Sándor, Bp., Írott Szó Alapítvány, Magyar Napló, 2013, I, 164–166.

²⁸ TARNAI 1973, i. m. 140; Uő 1984, i. m. 94.

²⁹ KERTÉSZ 2013, i. m. 164–186.

³⁰ TOLDY 1862, i. m. 252. „Item secundo idem (sc. Osualdus de Lasko) electus fuit in Athia, anno Domini MCCCCXCIX, ubi omnes constitutiones papales, generales et vicariales in unum laudabiliter, omnibus facilliter ad studendum et observandum comportavit.”

³¹ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 609; SZENTIVÁNYI 1958, i. m. 172.

³² *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 610.

³³ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 616.

Az idézett részletek mellett azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a műben lépten-nyomon találkozunk azzal a megfogalmazással, mely szerint a vikárius a káptalannal együtt rendelkezik,³⁴ ugyanakkor néhány esetben csak a vikáriust említi a szöveg.³⁵

Nyilvánvaló, hogy a két részből álló, terjedelmes mű, melynek szerzője – ahogy arról a későbbiekben még szó lesz – számos rendi forrást felhasznált, nem az 1499-es atyai káptalanon született meg a vikárius és a káptalan közös munkájaként. A konstitúciókat minden bizonnyal Osvát írta meg – ahogy arra a rendi krónika is utal –, majd az 1499-es káptalanon bemutatta a munkát.³⁶ Természetesen nem zárható ki, hogy a közgyűlésen még módosítottak a szövegen, mielőtt elfogadták azt.³⁷

A századfordulón tehát két alapvető dokumentum is született az obszerváns vikáriában. Osvátnak a konstitúciók összeállításával bizonyára a vikária szervezettségi szintjének emelése és pozíciójának erősítése volt a célja. Néhány évvel később pedig elkészült a magyarországi obszervánsok történetének 1501-ig terjedő összefoglalása is, amelyet – ahogy korábban említettem – valószínűleg szintén Osvát írt. Az utóbbi mű különösen a magyar obszerváns család önértelmezése szempontjából bírhatott nagy jelentőséggel.

E törekvések minden bizonnyal összefüggésben álltak a magyar vikáriának a renden belüli helyzetével és a magyarországi konventuális rendtartományhoz való viszonyával. Az 1448-ban megalakult magyar vikária tíz éven keresztül a cizmöntán generális vikárius alá tartozott. Az 1458-as római generális káptalanon azonban Varsányi István vikárius arról állapodott meg a rendfőnökkel, hogy a vikária átkerül a generális miniszter közvetlen fennhatósága alá. A pápa által is megerősített egyezség következtében a magyar obszervánsok a cizmöntán családtól függetlenül, nagyobb önállósággal kormányozhatták a vikáriát. A 15. és a 16. század fordulója újabb változást hozott, ugyanis az obszervánsok megpróbálták visszakerülni a cizmöntán generális vikárius joghatósága alá. Szándékukat feltehetőleg a konventuális rendtartománnyal fennálló ellenséges viszony motiválta. A konventuálisok ki akarták kényszeríteni az obszervánsok egyesülését a konventuális rendtartománnyal, ami reális veszélyt jelentett, hiszen mind az obszerváns vikária, mind a konventuális provincia a rendfőnök közvetlen joghatósága alá tartozott. Ráadásul a magyar bárók között is voltak olyanok, akik támogatták a konventuálisok törekvését. A rendi krónika szerint éppen Laskai Osvát volt az, aki tárgyalást kezdeményezett a cizmöntán generális vikáriussal a magyar obszervánsoknak a cizmöntán családdal történő egyesüléséről.³⁸ Ennek időpontja nem derül ki a szövegből, de annyi bizonyos, hogy Osvát 1499 elején Rómában járt, ahol átíratta IV. Sixtus pápa (1471–1484), a ferences rend korábbi generális minisztere 1477. augusztus 1-jén kelt, a domonkosok és a ferencesek számára kiadott kiváltságlevelét.³⁹ Az újraegyesülésre 1502-ben került sor Osvát utódja, Nyári Balázs vikariátusa alatt, miután VI. Sándor pápa a magyar obszervánsok kérésére a magyar vikáriát áthelyezte a rendfőnök közvetlen fennhatósága alól a cizmöntán generális vikárius alá.⁴⁰ A rendi krónika szerint Hieronymus Tornielo cizmöntán generális vikárius és elődje, Ludovicus de la Turre mielőtt

³⁴ Például: „Item ordinat insuper idem pater vicarius cum capitulo”. *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 611.

³⁵ Például: „Item ordinat praeterea reverendus pater vicarius”. *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 613.

³⁶ A szakirodalom egyöntetűen Osvátnak tulajdonítja a konstitúciókat, l. KARÁCSONYI 1922, 1924, i. m. I, 359, II, 572; HORVÁTH 1932, i. m. 15–16; DE CEVINS 2008, i. m. 73; KERTÉSZ 2009, i. m. 68.

³⁷ KARÁCSONYI 1922, 1924, i. m. II, 572.

³⁸ TOLDY 1862, i. m. 252. „Iste ... cepit de unione cum vicario generali laborare, sed usque ad finem deducere non potuit, quia secundum eius statuta post duas suas revolutiones cessit officio vicariatus.”

³⁹ Az átírás 1499. március 23-án kelt: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény, 275524. (Az oklevél tévesen május 23-ra datálva.) l. KARÁCSONYI 1922, 1924, i. m. I, 359 (IV. Sixtus kiváltságlevelét július 26-ra datálta.); HORVÁTH 1932, i. m. 14–15.

⁴⁰ TOLDY 1862, i. m. 253–256; KARÁCSONYI 1922, 1924, i. m. I, 338–339, 360–361; DE CEVINS 2008, i. m. 63–68, 152–165.

visszafogadták volna a magyar obszervánsokat, a magyar vikária Rómában tartózkodó küldötteitől elkérték az életszabályzatukat (*modum vivendi*) – ami alatt bizonyára az atyai konstitúciók értendő –, de mindössze két pontot kifogásoltak benne.⁴¹

Alapvető feladatot jelent a konstitúciók forrásainak meghatározása. Ezen a téren az első eredményes lépéseket Ludovic Viallet tette meg, aki az atyai rendelkezések és több rendi forrás között mutatott ki szövegegyezéseket.⁴²

A konstitúciók feljebb már idézett bevezető mondata csupán általánosságban utal a szabályzat forrásaira.⁴³ A mű végén azonban található egy jegyzék, amely részletesebb felvilágosítást ad a felhasznált forrásokról. A felsorolás rövidítésjegyzék-szerűen épül fel: minden esetben megadja a forrás kezdőbetűjét vagy kezdőbetűit, majd megnevezi magát a forrást. A fennmaradt kéziratok közül B-ben található meg a jegyzék:

„Et ut scias, unde istae novae constitutiones sint comportatae, vide literas in margine ista repraesentantes.

A. Additio nova

B. Benedictus papa

C. Clemens papa

Eu. Eugenius papa

Ex. Expositio regule

G. Generalis constitutio

In. Innocentius papa

M. Martinus papa

R. Regula

S. Sixtus papa

V. Vicarialis constitutio

BA. Benedictus cum additione nova

GA. Generalis constitutio cum additione nova⁴⁴

A felsorolást bevezető mondat szerint a forrásokat jelölő betűk a margón helyezkednek el. A rövidítések valóban megtalálhatóak mindkét fennmaradt kéziratban, míg azonban B-ben csupán a konstitúciók első részét kísérik végig a forrásmegjelölések, a második résznek pedig csak a végén (fol. 25v) található egy rövidítés,⁴⁵ addig Gy1-ben mindkét rész mellé beírták a betűket. Az utóbbiban azonban a mű végéről hiányzik a forrásjegyzék. Ahogy a kódexek felsorolásánál említettem, Gy2 lappang vagy elveszett, de szerencsére Melich János különlenyomatban is megjelent tanulmánya két fotót is tartalmaz a kéziratból (fol. 37v–38r),

⁴¹ TOLDY 1862, i. m. 255–256; KARÁCSONYI 1922, 1924, i. m. I, 362.

⁴² VIALLET, Ludovic, *L'Observance sans les vicaires: enjeux et conceptions de la vie franciscaine*, megjelenés alatt a Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézetének *Chronica* című évkönyvében.

⁴³ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 609. „In nomine Domini incipiunt constitutiones novae familiae Hungariae ex constitutionibus papalibus, generalibus ac vicarialibus comportatae”.

⁴⁴ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 635.

⁴⁵ Batthyány kiadása nem tünteti fel a forrásokat jelölő betűket.

mégpedig a konstitúciók második részéből, a regula ötödik pontjának magyarázatából.⁴⁶ Mindkét oldalon láthatók forrásokat jelölő betűk, ezeket tehát Gy2-be is beírták. Mindebből az következik, hogy a forrásokra utaló és a margón végigfutó betűk szervesen hozzátartoznak a konstitúciók szövegéhez. A forrásjegyzék – mely a regulát is tartalmazza – és a lapszéli rövidítések sorozata a későbbiekben minden bizonnyal segíteni fogja a kutatást a konkrét források meghatározásában.

Az egyes szövegrészek forrásainak a meghatározása után adhatunk majd választ arra a kérdésre, hogy az egyes dokumentumok milyen arányban vannak jelen a konstitúciók szövegében, és azokhoz képest mennyi az újítás. A forrásjegyzékben olvasható „Vicarialis constitutio” megnevezés valószínűleg a magyar vikária korábbi káptalani rendelkezéseit jelöli. Ahogy arra feljebb utaltam, az 1499 előtti időszakból egyetlen káptalani statútum sem maradt fenn, ezért a források meghatározása azzal az eredménnyel is kecsegtet, hogy a konstitúciók szövegében olyan részeket is ki lehet majd mutatni, amelyek a magyar vikária korábbi, ma már ismeretlen statútumaira vezethetők vissza.

A szabályzatot minden bizonnyal alapidokumentumnak tekintette mind a szerzője, mind az azt elfogadó káptalan, amire többek között az utal, hogy maga a szöveg nyomatékosan hangsúlyozza a konstitúciók ismertetésének és magyarázatának a szükségességét. Az örök tisztségét szabályozó fejezet két ízben is előírja a konstitúciók magyarázatát. Az első szöveghely szerint az örök évente legalább kétszer végig kell látogatnia az őrsége kolostorait, és egyebek mellett magyaráznia kell a testvéreknek a regulát és a konstitúciókat.⁴⁷ A második szöveghely ehhez még azt is hozzáteszi, hogy a magyarázatnak népnyelven kell elhangoznia.⁴⁸ Maga a mű egy előírással fejeződik be, mely szerint az öröknek és a vizitátoroknak minden vizitáció alkalmával fel kell olvasatniuk a konstitúciókat a közösség előtt, különösen a második részt, azaz a regulamagyarázatot, a gvárdiánoknak pedig gondoskodniuk kell arról, hogy a rendházakban meglegyen a szabályzat, és azt évente legalább kétszer fel kell olvasatniuk a testvérek előtt.⁴⁹ Ahogy arról már esett szó, a Gy2-ben több, mint négyszáz magyar glossza kísért a szabályzat szövegét, ami nyilvánvalóan a szöveg magyarázatával áll összefüggésben.⁵⁰

Az is említésre érdemes, hogy az 1505. évi budai káptalan rendelkezései több ízben is hivatkoznak az atyai konstitúciókra.⁵¹

A folytatáshoz egy rövid rendtörténeti kitérőt kell tennünk. A ferences rend belső problémáinak megoldása érdekében X. Leó pápa (1513–1521) 1517 pünkösdjére *capitulum generalissimum*ot hívott össze Rómába, ahol a konventuálisok és az obszervánsok mellett a kisebb reformcsoportoknak is képviseltetniük kellett magukat. 1517. május 29-én Leó kiadta

⁴⁶ MELICH 1898 (különlenyomat), i. m. A két felvétel a 324. oldal után látható. Vö. *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 627.

⁴⁷ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 613. „Item ordinat reverendus pater vicarius una cum capitulo praedicto, quod quilibet custos loca suae custodiae teneatur ad minus bis in annum perlustrare ... exponendo regulam ac constitutiones has.”

⁴⁸ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 613. „Ordinat reverendus pater vicarius insuper, quod quando custos loca suae custodiae visitat, ... exponat in vulgari fratribus constitutiones.”

⁴⁹ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 635. „Ut vero ... sedulum et devotum Christo exhibeamus famulatum ex harum eruditione constitutionum novarum, custodes (quilibet) ac visitatores quoties sua loca visitant, toties in communitate coram fratribus eas legi faciant, et secundam potissime partem, quae totam tangit communitatem, intelligibiliter divulgari. Omnes consimiliter guardiani praefatae familiae Hungariae in suis locis secum ipsas habere procurent, et bis adminus quolibet anno legi facere modo praedicto studeant, ne ignorantia sit occasio delinquendi.”

⁵⁰ MELICH 1898, i. m. 304–324.

⁵¹ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 648, 649.

az *Ite vos in vineam meam* kezdetű bullát, melyben deklarálta, hogy a rend élén egyetlen generális miniszternek kell állnia, akinek az összes testvér engedelmességgel tartozik. A generálist a reformált közösségeknek kell megválasztaniuk a saját soraikból – a nem reformált konventuálisokat tehát kizárta a választásból. A generálishoz hasonlóan a rendi tisztségekre megválasztandó testvéreknek is reformált ferenceseknek kell lenniük. Az egyes provinciákban működő obszerváns vikáriusok neve miniszterre változik, és ettől kezdve ők a provinciák miniszterei. A bulla kimondja továbbá, hogy az obszervánsoknak és az összes reformált csoportnak egyetlen rendben kell egyesülnie, feladva a különböző korábbi elnevezéseket. A bulla kiadása után néhány nappal, június 1-jén a reformált testvérek generális miniszterré választották Cristoforo Numai da Forlìt, az addigi ciszmontán generális vikáriust. Ezek után a pápa a nem reformált konventuálisok kérdését is rendezte. Az 1517. június 12-én kiadott *Omnipotens Deus* bullában deklarálta, hogy a konventuálisok saját vezetőt választhatnak, akit a *magister generalis* név illet, a provinciáik élére pedig *magister provincialis*okat jelölhetnek ki. X. Leó tehát elválasztotta egymástól a reformált testvéreket és a konventuálisokat, s ennek következtében két önálló szerzetesrend jött létre: az Ordo Fratrum Minorum (Regularis Observantiae) és az Ordo Fratrum Minorum Conventualium.⁵²

Az 1517. évi *capitulum generalissimum* és X. Leó pápa *Ite vos in vineam meam* kezdetű bullája természetesen a magyar vikária életében is változást hozott, például a magyar vikárius is miniszter lett, a felügyelete alá tartozó területet pedig ettől kezdve következetesen provinciának nevezték.⁵³ A változásokra reagálva a magyar obszervánsok 1518-ban, Újlakon, Kapisztrán János sírjánál rendkívüli káptalant tartottak Dereszlényi Albert provinciális miniszter vezetésével. Az atyai konstitúciók jelentőségét jól mutatja, hogy ezen a gyűlésen az 1499-es szabályzatot aktualizálták az új viszonyoknak megfelelően. Elvégezték például a szükséges terminológiai változtatásokat: a vikária helyett provincia, a vikárius helyett miniszter, a *capitulum vicariale* helyett *capitulum provinciale* szerepel a műben.⁵⁴

Az újlaki határozatok szövege soha nem jelent meg nyomtatásban. Jelenlegi ismereteim szerint három kéziratot vehetünk figyelembe a határozatok szövegahagyományának feltárásához.

Az első kötet a Gyöngyösi Ferences Könyvtárban található, modern feldolgozása nincs.⁵⁵ A nyomtatott és kéziratos szövegeket egyaránt tartalmazó könyv 363. levelének rektóján az újlaki konstitúciók vége olvasható.⁵⁶ A könyv elején található tartalomjegyzék szerint a konstitúciók szövege a 340. levélen kezdődött,⁵⁷ azonban a művet az utolsó fólió kivételével – ismeretlen időpontban – kiemelték a kötetből, így jelenleg a 339. fólió után a 363. következik. (A továbbiakban: Gy3)

⁵² MOORMAN, John: *A History of the Franciscan Order. From Its Origins to the Year 1517*, Oxford, Clarendon Press, 1968, 582–585.

⁵³ Itt térek ki arra, hogy 1517-ben a magyarországi konventuális rendtartomány elfogadta az obszervanciát, így ettől kezdve két obszerváns provincia működött az országban. Az elnevezésből adódó problémát 1523-ban a burgosi káptalanon küszöbölték ki: az egykori konventuális rendtartományt Szűz Máriáról, az eredendően is obszerváns provinciát pedig a Megváltóról (Salvator) nevezték el. Az előbbi röviden mariánus provinciának nevezzük, az utóbbit szalvatoriánusnak, tagjaikat pedig mariánusoknak, illetve szalvatoriánusoknak. KARÁCSONYI 1922, 1924, i. m. I, 82–84, 87, 378, 382.

⁵⁴ KARÁCSONYI 1922, 1924, i. m. I, 378–379; KÖNIG Kelemen, *Hatszázéves ferences élet Szécsényben, 1332–1932*, Vác, Kapisztrán nyomda, 1931, 67, 380, 169. jegyzet; DE CEVINS 2008, i. m. 364, 623.

⁵⁵ Jelzete: Cod. med. Gyöngy. 3.

⁵⁶ Az oldal fotóját l. FÁY Zoltán, *A Gyöngyösi Ferences Könyvtár*, Gyöngyös, Ferences plébánia és rendház, 2012, 20.

⁵⁷ Fol. 4r: „Constitutiones provincie Hungarie ... fo. CCC40 et seq.”

A második kéziratot a müncheni Bayerische Staatsbibliothek őrzi, modern feldolgozása 2012-ben jelent meg.⁵⁸ A szövegek döntő többségét – köztük a konstitúciókat is – 1535-ben másolták le a sóvári⁵⁹ kolostorban. (A továbbiakban: M)

A harmadik kézirat szintén a Gyöngyösi Ferences Könyvtárban található.⁶⁰ A konstitúciók szövegét 1538-ban másolta le Paksi Lukács testvér, a vámosi⁶¹ kolostor gárdiánja. Bár a kötet régóta ismert a kutatás előtt,⁶² feldolgozására mind ez ideig nem került sor.⁶³ (A továbbiakban: Gy4)

Az atyai és az újlaki konstitúciók közötti tartalmi eltéréseket, azok mértékét teljes egészében csak a két szöveg kritikai kiadásának elkészítése tárhatja fel,⁶⁴ de a kéziratok összevetése alapján annyit már most is megállapíthatunk, hogy a két szabályzat szövege nagymértékben megegyezik egymással.

Az újlaki konstitúciók kéziratai közül Gy3-ban és M-ben található forrásjegyzék a mű végén. Az utóbbi listája – feltűnő módon – szinte teljesen megegyezik az atyai konstitúciókat tartalmazó B felsorolásával, a különbség mindössze annyi, hogy M-ből hiányzik B utolsó tétele.⁶⁵ Ugyanakkor Gy3 komolyabb eltérést mutat a másik két kézirathoz képest mind a források, mind a sorrend tekintetében:

„Constitutiones hec sunt comportate ex diversis, prout littere in margine representant.

A. Additio nova

B. Benedictus papa

B. no. Budensis nova⁶⁶

C. Clemens papa

Ew. Eugenius papa

In. Innocentius papa

P. no. Pakosiensis nova⁶⁷

⁵⁸ Jelzete: Clm 9071. A konstitúciók: fol. 46r–87v. L. KERTÉSZ 2012, i. m. 212–233. A tanulmányban a szabályzatot még az atyai konstitúciókkal azonosítottam, l. uo. 218–219.

⁵⁹ Ma Solivar, Szlovákia.

⁶⁰ Jelzete: Cod. med. Gyöngy. 6. A konstitúciók: fol. 1r–40v.

⁶¹ Ma Sajóvámos, Magyarország.

⁶² KOLLÁNYI Ferenc, *Magyar ferenczrendiek a XVI. század első felében = Századok*, 1898, 407; KÖNIG 1931, i. m. 380, 169. jegyzet. Blahó Vince (1725–1785) ferences rendtörténész a következő megjegyzést írta a kézirat elejére a konstitúciókkal kapcsolatban: „Constitutiones primae familiae fratrum minorum in Hungaria de observantia, iam ut provinciae, ad normam vicarialium statutorum Athensium anno 1499 conditorum innovatae in conventu Uylakiensi ad s. Ioannem Capistrano, anno 1518, sub primo ministro provinciali, p. Alberto de Deresleny. Descripta manu f. Lucae de Pakos anno 1538, tum guardiani conventus Vamosiensis, prope Miskolcz.” A szöveget közli KÖNIG 1931, i. m. 380, 169. jegyzet. Blahó Vincéhez l. MOLNÁR Antal, *A török kori Kecskenéi ferences krónikása: Blahó Vince (1725–1785) = Cumania*, 2002, 171–206.

⁶³ Itt jegyzem meg, hogy Karácsonyi János egy csíksomlyói kéziratból ismerte az újlaki konstitúciókat, l. KARÁCSONYI 1922, 1924, i. m. I, 379.

⁶⁴ Itt közlöm az újlaki konstitúciók elejét M alapján (fol. 46r): „In nomine Domini incipiunt constitutiones provincie Hungarie fratrum scilicet minorum sancti Francisci de observantia ex diversis pro salubri et pacifico statu eiusdem provincie observantiaque regulari comportate et ex commissione ac auctoritate reverendissimi patris ministri generalis per ministrum provinciale ex consilio diffinitorum et consensu patrum capituli approbate etc.”

⁶⁵ A jegyzéket l. KERTÉSZ 2012, i. m. 219.

⁶⁶ Sem B-ben, sem M-ben nem szerepel.

Six. Sixtus papa

Ex. Expositio regule

M. Martinus papa

V. Vicarialis constitutio

G. Generalis constitutio

R. Regula

BA. Benedictus cum additione

GA. Generalis cum additione"

A jegyzék végén a következő megjegyzés olvasható ugyanattól a kéztől: „Ad B. Additio cap. B. posterioris”.⁶⁸

A lista három olyan tételt is tartalmaz, amelyek B-ben és M-ben nem szerepelnek. Ezek a tételek feltehetőleg 1499 után és 1518 előtt hozott káptalani rendelkezésekre utalnak. Ebben az időszakban négy káptalant tartottak Budán (1501, 1503, 1505, 1515),⁶⁹ ezek közül az 1505. és 1515. évi közgyűlés rendelkezései fenn is maradtak.⁷⁰ A „B. no. Budensis nova” tétel valószínűleg e rendelkezések valamelyikére vonatkozik. 1499 és 1518 között egy ízben tartották a káptalant Pakson, 1507-ben,⁷¹ a „P. no. Pakosiensis nova” tétel tehát valószínűleg az ott hozott és máig fennmaradt határozatokat jelöli.⁷² Az „Ad B. Additio cap. B. posterioris” megjegyzés kapcsán talán az 1515. évi budai káptalan határozataira gondolhatunk.

A forrásokat jelölő betűk M-ben is végigkísérik a konstitúciók szövegét a lapszélén. Bár Gy3-ban csak a mű utolsó oldala maradt meg, ezen is látható, hogy a betűket feltüntették a margón.⁷³ Egyedül Gy4 nem tartalmazza sem a jegyzéket, sem a lapszéli betűket.

M-be az egyik használója bőséges latin nyelvű jegyzeteket és két magyar glosszát, egy további használó pedig számos magyar és latin glosszát írt a konstitúciókhoz. A szabályzat szövegét 1535-ben másolták, tehát a jegyzeteket és a glosszákat ezen időpont után írták be a kéziratba.⁷⁴ Egyértelműen a konstitúciók magyarázatával áll összefüggésben az az M-ben olvasható rövid fejtegetés is, amelyet az egyik glosszázó kéz írt be közvetlenül a konstitúciók elé, egy eredetileg üresen hagyott oldalra. Az előírások fontosságáról értekező, bibliai és kánonjogi idézeteket is tartalmazó szövegben többek között arról olvashatunk, hogy miként minden egyes provinciának, úgy a magyar provinciának is megvannak a maga határozatai, azaz konstitúciói, melyeknek végső soron az a céljuk, hogy a testvérek jobban megtartsák a regulát. A szöveg azt is elmondja, hogy a konstitúciókat gyakran magyarázzák, azért, hogy a fráterek gyorsabban megtanulják és megőrizték azokat. Mindehhez hozzátehetjük, hogy M-ben a konstitúciókat tartalmazó oldalak a legkoszosabbak, ami a szöveg rendszeres és hosszan tartó használatára utal.⁷⁵

⁶⁷ Sem B-ben, sem M-ben nem szerepel.

⁶⁸ Sem B-ben, sem M-ben nem szerepel.

⁶⁹ DE CEVINS 2008, i. m. 622–623.

⁷⁰ *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 647–649 (1505), 667–669 (1515).

⁷¹ DE CEVINS 2008, i. m. 622.

⁷² *Leges ecclesiasticae* III, i. m. 650–653.

⁷³ FÁY 2012, i. m. 20.

⁷⁴ KERTÉSZ 2012, i. m. 220–222.

⁷⁵ KERTÉSZ 2012, i. m. 217–218, 222.

A 16. század folyamán Magyarország történetében bekövetkező sorsdöntő események – a törökök előrenyomulása, az ország három részre szakadása, a reformáció terjedése – természetesen a szalvatoriánus rendtartomány sorsát is alapvetően meghatározták. Itt elég arra utalni, hogy az oszmán hódítás következtében az 1540-es évek elejére a szalvatoriánus rendtartomány kolostorainak körülbelül a kétharmada elpusztult, az 1570-es évek pedig mindössze öt szalvatoriánus kolostor maradt.⁷⁶ A megváltozott körülmények között az 1499-ben megalkotott, majd 1518-ban módosított konstitúcióknak nyilván számos pontja aktualitását veszítette, az eddigi kutatási eredmények alapján mégis arra következtethetünk, hogy az újlaki szabályzatot még a 16. század közepén, harmadik negyedében is fontos dokumentumnak tekintették, a szövegét olvasták és magyarázták. A két forrás jelentősége indokoltá teszi egy kritikai kiadás elkészítését.

⁷⁶ F. ROMHÁNYI Beatrix, *Ferencesek a késő középkori Magyarországon = A ferences lelkiesség*, i. m. I, 116–122.